

(*Deutscher Auszug*). Eine pseudotürkische Inschrift des Schatzes von Nagyszentmiklós. — Im Anschluss an die ablehnende Kritik von Arnims betreffs der türkischen Deutung der *βουηλα*-Inschrift des Schatzes von Nagyszentmiklós stellt der Verfasser fest, dass die Némethsche Übersetzung der willkürlich gelesenen Inschrift auch vom Standpunkt der Turkologie unmöglich ist: 1. Bei Türken kommen zwar mit Würdenamen zusammengesetzte PN vor, der Würdenamen bildet aber immer den zweiten Teil des Namenkompositums: einen türk. PN **Boila-Çaban* kann es also nicht gegeben haben. — 2. Das Wort **tesi* kann mit türk. *tas* nicht zusammengestellt werden: einen Wandel von *a > ü* gibt es nicht, ausserdem ist *tas* ein arab. < pers. Lw. — 3. In der Bed. „fertig machen“ hätten Türken das Zw. *püdü-*, *büdü-* angewendet und nicht das Zw. *tüget-* „zu Ende gehen, beenden, verprassen“ (in **dügetügi*). — 4. „Sohn des Buta“ wäre nicht **Butaul*, sondern **Butaoylu* — 5. „Anhängen, befestigen lassen“ wäre nicht *tayyr-*, sondern *taktыр-* (zu **tayruyy*). — 6. „Getränk“ wäre *içki* und nicht *içgi*: *iç-* und nicht *içi-* „trinken“. — 7. Németh übersetzt den von ihm hergestellten Text in vier Sätzen, obgleich in seinem Text weder ein verbales, noch ein nominales Prädikat vorkommt: absurd! —

Néprajzi tárgyak a hódmezővásárhelyi muzeumban

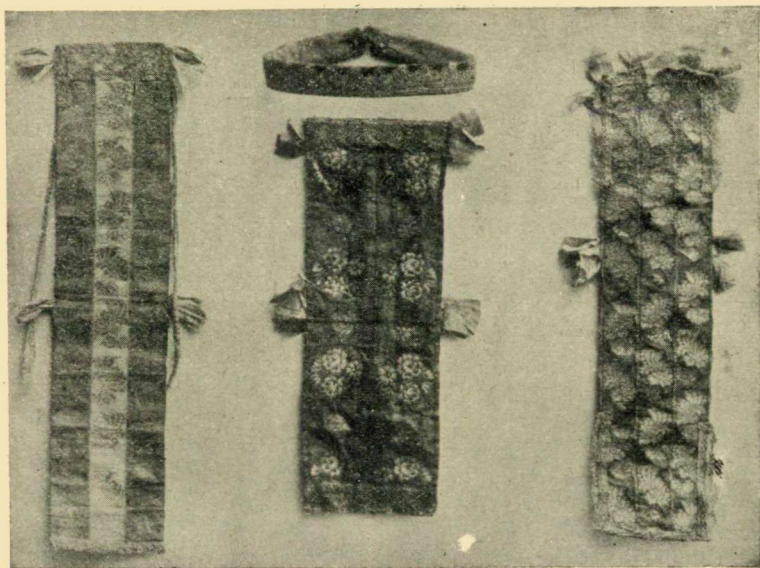
Párta, pártaszalag. Ritkaságszámba megy s csak szóbeszédből ismerik már Hódmezővásárhelyen a pártát. A leánykori kedves emlékként őrzött ékességet egy-két öreg asszony őrizte meg. A tulipános ládában, meg a sublótfiában tartogatták nagy kegyelettel. Sokszor megnézték s valahányszor kézbekerült, meghatódva tették vissza, mert fiatalságukat, gondtalan, boldog idejüket jutatta eszükbe. Mikor elhozták a múzeumba, olyan nehezükre esett meg válni tőle, hogy megkönnyezték.

Az 1. ábrán látható három pártaszalag közül legértékesebb a középső. A pamutos *levélzöld* selyem anyagába színes selyemfonállal vannak a virágok behímézve. A virágok színei: rózsaszín, piros, sárga, fehér, fekete, *fakadólevélzöld*. Két vége aransujtással van díszítve. Két oldalt rózsaszín csokrok. A pártaszalag papirosra van felfércelve, hogy simán álljon, össze ne gyűrődjön. A pártakorona fekete bársonyból való és aransujtással ékesített. A balról levő szalag zöld és kék szövetébe aranszállal vannak egybeszőve a látható virágok, úgyszintén a jobbról eső zöldszínű szövetébe is. Mindakettő alul-fölül aransujtásos.

A pártát hajdan lány viselte. Mikor férjhez ment, asszonykorában a ládafiában tartogatta, a 70-es évektől a sublótéban. Később leányai, majd unokái használták. Ha a lány meghalt, a pártát eltemették vele. Ha megőrizték is öregkorig, sőt halálukig,

legtöbbször az lett a sorsa, hogy a babaruhákkal a szemétkébe, vagy a tűzbe került.

Mángorlósulyok. A hódmezővásárhelyi népre nem lehet ráfogni, hogy jó faragó. Fából készült gazdasági és egyéb háztartási eszközöket díszítéssel nem igen látja el, a célszerűség, a használhatóság az irányadó nála. Mindez azonban nem azt jelenti, hogy a vásárhelyi nép a szép iránt érzéketlen, mert hiszen a keze közül kikerült tárgyak formában finomak, nagyvonalúak, nemesen egyszerűek és nem közönséges ízlésről és felfogásról tanuskodnak, de a cifrát nem tűri meg környezetében. Amint viselete, úgy tárgyai, eszközei is egyszerűek. A 2. ábrán bemutatott sulykok, ha nem

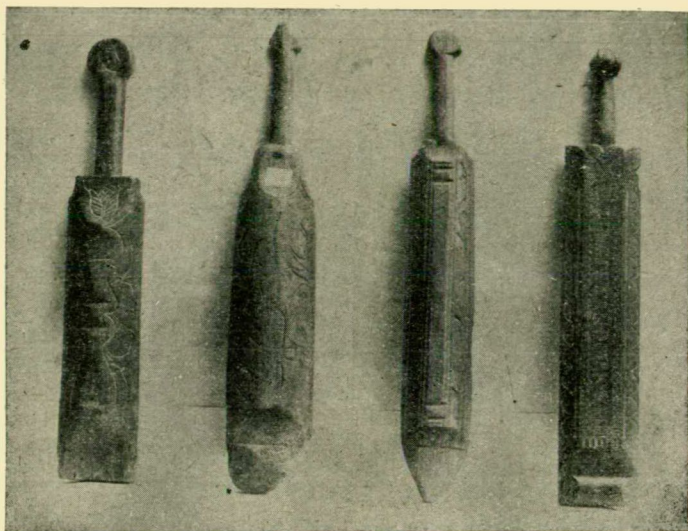
1. ábra

is a legjobb, legkiválóbb példái, bizonyítékai az elmondottaknak, de nem is a legrosszaibak.

A sulykok nem szálkás, hanem sűrű szálú, nehéz, súlyos fából készülnek, többnyire eper-, körte-, szilva-, barack-, dió-, szil- és gyertyánfából valók. A tárgy rendeltetése parancsolja az elsorolt tulajdonságokat. Hosszú időn keresztül, mikor még hire se volt a vasalónak, de később is, szegény és gazdag helyen egyaránt a *mángulósulykokkal* puhították és tették simává a kimosott és megszáradt kérges fehér — és részben a tarka ruhaneműeket. Ma is, ha szép fényesre akarják a ruhát kivasalni, vízzel megparáholván, először bemángulják. Síma helyen, leginkább asztalon, láda tetején végezték és végzik ma is a mangelást. A megszáradt ruhá-

kat egyenként *meghúzogatják*, aztán kitergetik az asztalon, a kisebbekből többet is, a nagyobbakat pedig összehajtogatják akkorára, hogy a nyújtófára rátekerhessék. Föltekerés után maga előtt tartván, balkézzel a nyújtófát, jobbal a sulyok nyelét fogva, ráteszi azt középen a ruhára és — eleresztvén a nyújtófát — balkézzel is a sulykot, még pedig a vastagabb végét fogja, ránehezedik, úgy gördíti végig a sulyok hosszúságában a nyújtófát. Balkézzel mindig visszahúzza maga elé, hogy újra elgördíthesse magától. Ezt a műveletet mindaddig folytatja, különböző oldalról több ízben is feltekervén a ruhát, míg sima, puha nem lesz.

A mangorló sulyok nem iparcikk, még csak nem is a házi-

2. ábra

ipar terméke. Igaz ugyan, hogy barkácsoló szegény ember nagy néha készít egyet vagy kettőt, télen, ráérésében, ha másért nem, azért, hogy az ócskapiacra kiálljon vele, de azért a sulyok nagyon távol áll az iparszerűen gyártott házi eszközöktől. Sulykot csinál majd minden ember a feleségének, egyszerűt, használatra valót, ki milyent tud. A díszesebbek, formásabbak atyafi, rokon, jóbarát-nak készülnek ajándékba, hogy megemlegessék a készítőjét. A legszebbek azonban nagyobb, mélyebb érzés eredményei, melyeknél a készítés indítóokait mindenkor a szerető szívek vonzódásában, rajongó szerelmében találjuk meg. Az ilyen szép és jó sulyok nagy becsben áll. Ágy fejében a helye a párna alatt, azon alusznak s tán azért is álmodnak olyan szépeket a fiatal házasságok. De száll az értéke a szép sulyoknak, amint az idő mulik, ahogy az érzéseik

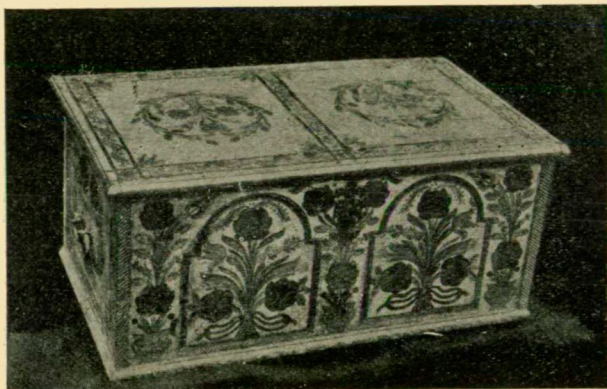
csendesednek, csillapulnak. Fejtől a lábhoz teszik, ott rugdossák; aztán az ágyból a kuckóba, vagy a vacokba kerül; majd a kamrában hanykolódik. Sőt, a valamikor annyi gonddal, szeretettel készült sulykon sőt, diót törnek, meg dohányt vágnak rajta. Összel pedig, mikor a megért, száraz indájú, hüvelyes paszulyt hazahozzák, az udvaron, vagy az eresz alatt sulyokkal verik ki a paszuly-szemet a csövéből. Télen disznóöléskor a sulyok síma oldalán húrolják a kolbásznakvaló belet.

Mind a mellett a sulyok még ekkor sem a legutolsó darab a háznál. Emelkedik az értéke, ha golya száll a házra. Nevezetesen: mikor a csecsemőt viszik keresztelni, a baba asszony az anya mellé a kicsi helyére téteti a sulykot, hogy a cseppség álmát el ne vigyék a templomba, mert rossz, rívós lesz. Az örökösen rívó, *sivatag gyereket* úgy teszik csendessé, jóvá, hogy a sulykot megfűrésztik és annak a levében fürdetik meg a kisdedet. — Ha megnő a kicsi, 2—3 éves korában, a sulyok a legjobb játék, a legkedvesebb baba, amit öltöztetget, sétáltatgat, becézget. Gyerektelen helyen addig hanyják-vetik ide-oda, míg a szű belekap, s há már nagyon átfurkálja, akkor aztán tűzrevetődik.

Tulipános láda. Így hívják azokat a ládákat is, melyeken tulipán nincs is, hanem más virág, legtöbbször rózsza, kinyílt és bimbós alakjában, gyöngyvirág, jácint, nárcisz stb. Minden időben asztalos csinálta fenyőfából és a helyi ízlésnek megfelelően festette ki. Ha megrendelték, itteni kifejezés szerint *mondva csinálták*, a rendelő kívánságához alkalmazkodott az asztalos, de ha készen vették, akkor is azt választotta a férjhez menendő lány, ami az ő ízlésének leginkább megfelelt. Ismerte, tudta azt a mester, mi tetszik a lányoknak. Innen van, hogy a vásárhelyi virágos ládák díszítő motívumai annyira hasonlítanak egymáshoz. A vásárhelyi ládának az eleje díszített, meg a teteje. A két vége ritkán. A virágos ládák alapszíne: sötétkék, sötétzöld, fehér és fekete, mellyel a láda eleje, teteje és két oldala van befestve. A láda elején rendszerint szimmetrikusan elhelyezett két rámban, vagy építészeti keretbe foglalt és edénybe ábrázolt virágcsokor látható, mely leggyakrabban piros rózsából, néhány szál veressel tarkázott sárga tulipánból és egy-két szál fehér gyöngyvirágból áll. A két keret közötti csíkot, ahol a kulcslyuk van, virágfejek és levelek töltik ki. A láda tetején koszorú vagy a négy sarkában egy-egy apró virág zöld levéllel. A tető belsején sötétbarnával, vagy feketével van kifestve a tulajdonos neve és a láda készítésének éve. 3. ábra. A vásárhelyi láda multjában a XVIII. század közepéig tudunk visszamenni. A faragott láda régebb a festett ládánál, kevesebb is volt belőle mindig; már ameddig az emberek emlékezése visszaér.

A tulipános láda a parasztház elmaradhatatlan bútora. A menyasszony viszi a házhoz. Lakodalom előtti nap délelőttjén vitték ünnepélyesen a menyasszony ládáját, ágyneműjét, bútorait

a vőlegényes házhoz kocsin, télen, ha hó volt, csörgős szánon s a lovak gyeplője piros, vagy fehér kendővel, szalaggal volt díszítve. Ujjongva, dalolva vonultak végig az utcán a kíváncsi nép nagy bámulatára. Amilyen nehezen engedték el a ládát és tartozékait a lányos háztól, olyan szívesen, örömmel fogadták a vőlegényes háznál. A főhelyre tették. Állandó, megszabott helye a tükör alatt a sarokpad és ágy között volt. Az újkorában is láb nélkülit, vagy ha hosszú idő múlva elavult a lába, feltették bakra, vagy két négyszögletes fagerendára, hogy a földes szoba nedvessége se a láda alját, se a benne levő ruhákat ne rongálja. Jó módú helyen *nagyláda* és *kisláda* létezett és ha egy szobában volt mind a kettő, a nagyobbik a mondott főhelyen, a kisebbik az ágy és a kemence között a ház hátulsó fala mentén állott. 1870 körül jött a sublót Vásárhelyre, a nagyládát az ágy végéhez, a kisebbet a kisházba szorította ki. Régen a nagy láda ára: egy köből búza, a kis ládáé:

3. ábra

két véka búza volt; vagy a termésy mindenkori pénzértéke. A szegény ember egyhangú szobájának a menyasszonyi színes, virágos láda adta meg a kedves, barátságos hangulatát. Feltette is azt a fiatal asszony, napjában többször is törülgette portól, piszoktól. Évek teltevel pedig nagy ünnepek előtt szappanos langyos vízzel mosta le a rárakodott szennyet és ha megszáradt, petroliummal kente be. A sok törülgetéstől, tisztogatástól meg is kopott, bár a legtöbb láda csodálatos frissességben megtartotta élénk színét végezetig. Idők multával, divat változtával befestették egyszerűre, még pedig sötétzöldre, sötétkékre, vagy sárgára. Mert a vásárhelyi ember a cifrát nem szereti s a többszínű virág már cifra volt a szemében. Sok láda szép festését, virágát a ráamázolt olajfesték őrizte meg. A bemutatott ládáról bicskával kapartam le a sárga festéket, mikor a múzeum részére megszereztem.

A féltve őrzött ládán idővel többféle munkát végeztek. Előbb csak rárakták bizonyos dolgokat pl. kosárban lisztet, lekváros faze-kat, mosatlan edényeket stb., aztán mangultak rajta, mert alacsony volta miatt nagyon alkalmas volt, tésztát nyújtottak és szárítottak rajta, majd mikor az eresztékei töredezték és a külsője is kopott, romlott, de a nélkül is, ha sublót, sifonér került a házhoz, a tulipános ládát kitették a pitarba, vagy a kamrába, hol *szennyestáda* lett belőle: benne állott mosásig a szennyes ruhá. Sok háznál bele-rakták az eleséget, zsíros dolgokat, húst, tepertőt és másféle zsira-déket. A disznónakvaló darát is abban tartották. A dinnyecsöszök kunyhójában egy viseltes tulipános láda volt az egyedüli valóságos bútor, benne állott a csőszkönyv, puskapor, káfli, vágottvas stb. A kamrából a színbe, félszer alá került a láda, ott hanyódott, esőverte, a disznó hozzádörzsölődött s ha szalmát vagy rongyot tettek bele, a tyúk beléjárt tojni. Utoljára a nagy becsben tartott s a ház első helyén álló virágos láda az utolsó helyre került, tisztesség nem esik mondván: árnyékszék ülője lett. Legvégül, mikor már a szű megőrölte és korhadt: feltűzelték. Fedeléből, ha jókar-ban volt, asztalszéket, ablaktáblát csináltak.

A tulipános láda nemcsak egy ember életéig tart. A szülők elmúlása után valamelyik gyermeke örökölte s rendesen az, aki az öregekkel maradt halálukig. Sokszor még az unokák is jussol-ták. Második, harmadik kézen már nem kímélték annyira, mint az elődök s így jobban rongálódott, pusztult. A lenézett, semmibe se vett virágos ládának azért mindig örült valaki, ha csak két-három ember is, akik meglátták benne az értéket: a nép ízlését, öserejű szépérzékét, finomságát. Ezek a helybeli-művészek voltak. Ők látták meg e pusztuló kincseket és igyekeztek tőlük telhetően megmenteni a legszebb példányokat. Őket utánózták a művészi munkában gyönyörködni tudók. Később, a világháború után, divat lett tulipános ládát venni, tartani. Most, hogy kevés van belőle üzletszerűen keresik, kutatják olyanok, akiknek sejtelmük sincs e tárgy valódi értékéről.

Gyalogszék. Mondják *kis székek* is. (Asztalos készítette zsámoly csak a 70-es évek óta van.) Valamirevaló ember maga csinálja a gyalogszéket és pedig dió-, eper- és szilfából *fúrott lábúra*, ami nem azt jelenti, hogy a lába van megfúrva, hanem hogy a simára gyalult ülőfájába, ülőkéjébe négy lyukat fúr a négy láb részére. Ahol a lyukat fúrja, ott vastagabbra hagyja alul. A láb rendesen akácfából van, amit az ügyes ember hatszögletűre farag vonó-késsel. A lábakat felül bele is ékeli, hogy mentül erősebben áll-janak a lyukban.

A gyalogszék rendeltetése, hogy lábuk alá teszik az ülőmun-kát végzők, kényelmesebb az ülés is, a munka is. Fájláslábúak nem is tudnak ülni kis szék nélkül. Ezen tisztítják a sároscsizmát, papucsot. Szükség van a kis székre mindannyiszor, valahányszor

magasabb helyről leakasztanak valamit, vagy feltesznek oda, pl. ruhát, lámpát, kulacsot, firhangpalcát stb., vagy a gerendába szappant, borotvát, bibliát. Nemcsak láb alá teszik, hanem rá is ülnek dolog végzése céljából is, meg pihenésül, szórakozásból is. Némelyik háznál 5—6 darabot is össze tudnak szedni, ha kiülnek a kapuba, meg kukoricafosztáskor, vagy ha az eperfa alatt asztalszékről eszik a család, részesek, kapások. Piaconárulók kiviszik magukkal, hogy ráülhessenek, ha már elállták magukat. Valamikor fonóba vitték a lányok, öregasszonyok meg a tempomba. Istállóban a tehenetfejlő ül rá és *fejőszék* a neve. Késő ősszel, télen góréban, padláson, szegényebb helyen pitarban, szobában kukoricamorzsolásra is használják. Egyik végébe használt késpengét, vaskót vernek, azon húzgálják a kukoricacsövet, melyről a szemet letördeli. Télen disznóöléskor a tisztára súrolt gyalogszék tetején húrolják a kolbásznakvaló beleket. A gyalogszék alját is felhasználják, ugyanis felfordítva azon vágják csontvágó baltával a csontos húst, fejet, lábszárat stb., továbbá a sütnivaló tököt is, a sűrű és mély bevágások tanuskodnak erről.

A kis gyerek elé, ha éjjeli edényre ültetik, kis széket tesznek, hogy előre ne bukjon. Nagyobb gyerekeknek is jó játék a kis szék, ráülnek, mint a lóra szokás és felemelgetve a szék két első lábát, közben előre csúsztatják magukkal a „lovat”, amikor saját lábukra támaszkodnak. Szokták a kis széket át is ugrálni.

Amint látjuk, a gyalogszék nem tiszteletadó bútor, rangsorban kevés van utána, hiszen állandó helye az ágy, vagy vacok alja, mégis ragaszkodik hozzá a szegény ember célszerű, hasznos voltaért, meg azért, hogy maga csinálta, a saját kedvére. Rendes háznál mosáskor, meg ünnep előtt megmossák lúgos, szappanos vízben. Mivel gondolnak rá, eltart sokáig, de nem is hasadozik könnyen a gyümölcsfa. Ha elhasad se hajítják el, hanem megszegeznek, összefogatják fadarabbal, megpántolják vas-, bádoglemezzel, mert még öregapjuk csinálta legénykorában, 80—100 évvel ezelőtt. Gyakran rá van sütvé a készítmény évszám és az első tulajdonos bélyege: 1871 BÍ.

Kiss Lajos.

Deutscher Auszug. Volkskundliche Gegenstände aus dem Museum in Hódmezővásárhely. Párta = Kopfputz der Mädchen; als das Mädchen Frau wurde, kam der Kopfputz in die Truhe und wurde dort aufbewahrt, bis ihn die Kinder und Enkelkinder gebrauchten. Heute ist es ausser Mode. — *Mangelhölzer*, waren kein Handelsartikel, sie wurden einzeln geschnitzt, der Mann gab sie seiner Frau zum Geschenk. Unsere Hölze sind nicht besonders geschmückt, das Volk in Vásárhely liebt das Gezierte und Geputzte nicht. — *Bauerntruhe*. Heisst meistens „Tulpentruhe“ von dem aufgemalten Blumenschmuck. War einst das Hauptmöbelstück der Stube, seit sie aber durch den „Komot“ genannten Kasten von dort verdrängt wurde, fristet sie nur ein kümmerliches Dasein in der Kammer

oder im Flur als Aufbewahrungsort allerlei Altsachen oder Speisen. — *Schemel*. Pimitive vierbeininge Holzchemel werden vom Volke selbst erzeugt und dienen im Bauernhause vielerlei Zwecken, bei der Arbeit und beim Ausruhen, auch als Spielzeug der Kinder. Es kommen auch hundertjährige Stücke vor.

Székeles vagy Szakálos?

Ilyen című cikkében (EPhlK. 61, 249) Mollay Károly legutóbb azon felfogásának adott velem szemben kifejezést, hogy Sopron egyik a 15. század elején hivataloskodott magyar származású polgármesterének eredeti magyar neve nem *Szakálos Péter*, hanem *Székelés Péter* volt. Eisméri ugyan, hogy ilyen magyar nevek, mint *Németes*, *Horvátos* nincsenek, de mégis azt állítja, hogy a kérdéses név német változatai a *Székeles* név létezését bizonyítják. Okoskodása azonban már ezen a ponton is hibás, mert hiszen a német névváltozatokból csak abban az esetben lehetne esetleg valami magyar *Székeles* névalakot kikövetkeztetni, ha lett volna ilyen magyar családnév. Ilyen magyar családnév azonban nem is lehetett, mert hiszen valami személynév előtt az ilyen jelzőnek mint *németes* vagy *székelyes* semmi értelme sincs. Így tehát a német névváltozatok semmiképp sem tanúsíthatják egy ilyen magyar családnév meglétét.*

Mivel tehát ilyen magyar családnév nem lehetett, nyilvánvaló, hogy Mollaynak hibásan kellett okoskodnia, ha a német névváltozatokból ilyen lehetetlen magyar nevet sikerült kihámoznia. Ez így is van. A kérdéses név második szótagját ugyanis soproni német iratokban *e*-vel, *ä*-vel és *a*-val írták. Ilyenformán: *Zekeles*, *Zekellesch* és *Zekalisch*, *Zekallesch* vagy pedig elvonással: *Gelesch* és *Galesch*. Mollay szerint az *a* ezen névváltozatokban nyílt *e*-t jelöl. Ebben a feltevésben azonban két hiba van. Az első az, hogy a soproni német nyelvjárásban a 15. század idején már semmiképp sem volt nyílt *e* hang (*a* lett belőle); a második hiba az, hogy a zárt *ä*-ből (a feltételezett *Székeles* név második szótagjában ez a hang szerepelt volna) a németben soha semmi körülmények között nem lett volna nyílt *e*.

Az *a* hang, amelyet Sopronban *e*-vel és *a*-val is jelölhettek, csak *a* lehetett. Ennek a magyarázata a következő: Bajor nyelvjárásokban (és így a soproni hienc nyelvjárásban is) az ófelnémet-

* Időközben alkalmam volt ezen kérdésről Mészöly Gedeonnal, régi nyelvünk egyik legkiválóbb ismerőjével, is beszélgetést folytatni. Szerinte is ilyen magyar családnév, mint *Székelyes* nem lehetett, mert ennek a szónak személyekkel kapcsolatban a régi nyelvben legjellegesebb az a jelölése lehetett volna: „székely párti”. Ilyen elnevezés pedig történeti képzelenség.